

ПАЛИМПСЕСТИ ТИБОРА ВАРАДИЈА

Тибор Варади, *Догодило се у Ечки*, превео Арпад Вицко, Академска књига, Нови Сад 2019

Прво што ми је пало на памет, после првог читања Варадијевог чистог љубавног романа – особеног палимпсеста – јесте: како би се Варади провео да се којим случајем пријавио на неки наш научни скуп по светским стандардима... Чим би потенцијални учесници пријавили учешће на скупу, одмах су им испостављани захтеви. Одмах су им тражени резултати рада! Замислите да неко од Варадија, на самом почетку писања, затражи да открије шта ће бити на крају: до којих ће „резултата” доћи. Нагађам да би Варади одговорио: „Да знам до којих ћу резултата доћи – не бих писао. Пишем, јер не знам шта ме чека на крају”. То се код Варадија прво види. (Наравно, може Варади да на ово моје нагађање напише жалбу. Имам спреман одговор. Рећи ћу, као и његови јунаци, да „ја заправо нисам рекао све оно што сам рекао”. А онда ћу то још појачати оним: „Ја нисам рекао не, нити сам рекао да, већ напротив”.)

Поменуо сам Варадијев палимпсест. Од колико ли је слојева сачињен тај палимпсест? Најпре адвокатска и судска акта (сачувана у породици)... Узгред, свим актима се приступа једнако: и оном акту у којем је реч о четири и по килограма рибе, као и оном у којем је реч о имању које чува 11.000 паса... Притом се не гледа да ли је неко кувар или барон. Као саставни део ових аката читамо и преписку адвоката, а понекад и приватну преписку... Добар слој чини ондашња штампа, која прати догађаје на имању... Наредни слој чине сећања – оно што је остало у колективном памћењу. (Уме Варади, понекад, да преузме само два слова – и да са та два слова покаже однос Ечана прека главном јунаку.) А открићемо ускоро и име главног јунака. Наравно, важан слој чине и аутобиографски моменти: сети се Варади своје младости, или пак раног детињства... А једнако важан слој чине и Варадијеве алузије на оовремена догађања и покушај да се оно што се догодило у прошлости преведе на данашњи језик... Ту смо на лепом терену ироније: једне ведре ироније која је уистину ретка... (То је духовитост једног Јаше Игњатовића, који говори како девојке у цркви падају у несвест од претеране побожности. А онда отвара и другу могућност: или од тесна мидера.)

Варади пише пред нама. Увео нас је у своју стваралачку радионицу. Кад је на терену нагађања, када покушава да споји неспојиво, кад полази од једног знака изнад слова, кад се бави оним што се чини да је „изостављиво”, Варади пише чисту литературу... То је оно кад напише: „Остао сам препуштен себи”. И онда у загради дода: („Што није неправедно, ако сам писац”.)

Како писац Варади почиње причу? Креће од првог адвокатског случаја свог деде – и уместо да нам исприча тај случај у танчине, Тибор Варади прво мора да ожени деду (у литератури и то може да се догоди – да neroђени унук ожени деду). Е, тек када је оженио деду, Варади може деди да да у руке и први случај. (Као да хоће да нам каже како је деда озбиљнији после женидбе.) А деда се у стварности оженио тако што је будућу жену упознао у својој адвокатској канцеларији.

(Однос према деди је посебна прича – кад год је деди потребна помоћ – Варади је спреман да ускочи; макар и век касније. Притом пази да Суду не открије нешто што би могло да угрози деду. Има Варади и лепо спортско васпитање. И губи се и побеђује).

Све се, дакле, одвија пред нама. Ми учествујемо! Ретки су писци којима то полази за руком.

Но, да унесем мало реда у ово писање. Прво ћу кренути од једне необичне похвале коју је Варади добио.

Извештавам друга, писца из Баната, о томе шта читам. (Јасно је да сам читао Варадија.)

Јавља ми се друг после неколико дана, сав поносан што је такву књигу написао неко из Баната, а посебно из Бечкерекa... И исписује редове које би тешко који писац могао написати. (Имам у виду сујету писца.)

Каже да се радује што пре педесет година није написао причу о Ечки – а хтео је – јер је не би тако добро написао као Варади.

И шаље ми своје (скениране) белешке: предлогак за причу.

Има ту бележака о збивањима из 1870. године: о такмичењу орача (о висини награда), о сеобама (Словаци су се са учитељицом одселили у Падину и Ковачицу)... Али је највише бележака о лову. А лов је трајао по 2-3 дана, уз учешће 400 хајкача. Зечеве су хватали живе: дешавало се да их ухвате између дванаест и петнаест хиљада... А најзанимљивија од свих бележака ми је она о ловцу Францу Фердинанду. Уловио је, по народном предању, које је стигло до мог друга, 156 лисица у једном дану... Касније ћемо о томе откуда Франц Фердинанд у Ечки.

Никада нисам био у кружном лову, али знам како се организује кружни лов на лисице. (Мада ми није јасно како нико – барем у мом месту – није погинуо у кружном лову.) Тек, опкољена лисица би увек гледала да ли је неко упалио цигарету – и јурнула би на ту страну. Или би, уколико нико није палио цигарету, ударила на Ђуру Ајдића или Јову Несторовића – и тако би утекла.

Знам да нико од читалаца не зна ко су Ђура Ајдић и Јова Несторовић и зато предлажем да замислите Владу Србије или фудбалску репрезентацију Србије у кружном лову и да погађате на кога би лисица ударила. Сада смо, као Варади, на терену нагађања. Чини ми се да би Варади, својом ведром иронијом, предложио кружни лов на лисице кад год би

требало урадити реконструкцију Владе. Или када се бира нови фудбалски селектор.

Али, чињеница је да постоји култ лова у Ечки. Чак, кад узмете земљу у закуп, ви немате право да ловите на тој земљи. Онај који вам је издао земљу у аренду, задржава то право за себе. Ред је постојао! Знано се прецизно када се на коју животињску врсту могло ићи у лов. Све ово исписујем да бих цитирао Варадија! Лов на птице певачице увек је био забрањен. Варади додаје: бринуло се о слободи певања.

Чак и једини споменик у дворцу Ечка носи траг жеље да се велича лов. Наравно, ми данас знамо, без обзира на то што пише на споменику, да је Феликс Харнонкур сам подигао споменик у славу лова – а не његов „трајно малолетан” син. (И да је желео да остане у сећању људи као ловац. Белешке мог друга кажу да је стално ишао у ловачком оделу.)

И стигли смо тако до главног јунака овог љубавног романа. То је Феликс Харнонкур. (Да ли да одмах на његово презиме додамо оно АЦ које је Варади преузео из предања мештана Ечке?)

Дакле, у питању је љубавни роман и чиста, неискварена, чедна, одана, непролазна љубав. Љубав према огромном имању, које чува 11.000 паса. Та љубав је већа од љубави оца према деци. И обрнуто. Прво се то имање – женидбом – осваја; а после се то имање чува. А чува се од женске деце и нових зетова! Узгред, Харнонкур је био вештији као освајач неголи као неко ко брани освојено. Мада се трудио. Али овај део захтева какву-такву хронологију.

Имање је купио 1781. године трговац стоком, Лукач Лазар. Дворац, данас познатији као Каштел, отворен је 1820. године. „У тестаменту Лукача Лазара нагласак је био на очувању континуитета власништва породице Лазар над имањем” – пише Варади. Сам Лукач је имао четворицу синова. Наследио га је најстарији син Јанош. (Био је добар мачевалац – али не довољно добар, те је изгубио живот у двобоју 1809. године.)

Јаноша наслеђује Агоштон, који умире 1833. године. Властелинство преузима његов син Жигмонд, који је био под надзором због „блесавости”, али се ипак оженио у 60. години живота. Жигмонд умире 1870, а власница читавог имања је потомак Жигмонда Лазара: ћерка Маријана, рођена 1867. године. Пошто Маријана има три године, поседом управља њена мајка.

Живи се у Ечки, а у Беч се иде на балове. Мирис имања је јак и Маријани као кавалер на баловима прилази и „ађутант престолонаследника Франца Фердинанда”. (Назире се и одговор откуда Фердинанд у Ечки.)

СТИЖЕМО, ДАКЛЕ, ДО ГРОФА ФЕЛИКСА ХАРНОКУРА – МАДА, КАДА СТИЖЕ У ЕЧКУ, ТЕЖЕ ГА ПРЕПОЗНАЈЕМО. ПРЕОБУЧЕН ЈЕ У РУМУНСКУ НАРОДНУ НОШЊУ – И КАО КАМЕЛЕОН, МЕЊАЈУЋИ БОЈЕ – СТИЖЕ ДО СРЦА СВОЈЕ ИЗАБРАНИЦЕ И ДУШЕ ИМАЊА! Све се завршава венчањем у Пешти 1867. године. Ћерка исплаћује мајку и остаје на имању у сигурним рукама грофа Харнокура.

Маријана – за коју, како сведоче судска акта – Харнонкур није много марио, умире у 26. години живота. Успео је да је примора, на са-мрти, да му остави пола имања. Но, Сирочадски сто поништава теста-мент. На овом месту можемо цитирати професора Шаламона Бека, који воли правосуђе с почетка XX века: „јер је имао утисак да су се судије надметале у томе ко ће донети мудрију и праведнију одлуку”.

Прва превара грофу није успела. Вероватно је у то време већ добио наставак АЦ.

Ни са другом преваром није прошао много боље. Ту се сад морамо дотаћи Харнонкура у новој улози: као чувара освојеног блага. Чувао је ћерке (и имање) од удварача. Али отворило се оно што се само отвара. (Сада ми је тек постао јасан страх Дубровчана од унутрашњег неприја-теља.) Ћерка, Лујза Харнонкур, бежи са имања у Ечки, са удварачем, у Пешту, па даље из Пеште (да не откривам локације, да је детективи не ухвате)... А удварач, онај који је отворио оно што се само отвара, био је старатељ „трајно малолетног” сина Феликса Харнонкура. Бекство је било успешно; а старији Феликс Харнонкур, који је наводно исплатио ћерку, изгубио је нови судски процес (о том процесу се писало у Европи); а Варади – на основу чињеница – нагађа да ли је брак био конзумиран пре судбоносног *да*.

И овде је сада тренутак и место да испричам истинит догађај који нисам знао како да уденем у овај текст. А осећам да му је ту место.

Прича је о женидби. Уместо старијег („трајно малолетног”) брата подметнут је млађи – скоро нормалан брат. Просидба је успешно извр-шена. Када је млада стигла, чекао ју је нов младожења. Но, то није било једино изненађење. После пет месеци млада се породила. Сада на сцену ступа старији брат. Одлази код лекара да пита да ли жена може да роди после пет месеци трудноће. Искусни лекарски вук каже: „Може, али за то треба добар мајстор”. Е, онда се старији брат испрсио и поносно ударио по грудима: „Тај сам!”

Да је знао да на свету постоје и такви мајстори, Варади не би узалуд трошио енергију и нагађао шта се догађало у креветима Ечке и у креве-тима ван Ечке.

И текст би овде лагано могао и да се приведе крају. Међутим, није поштено да себични Харнонкур остане као једини негативан јунак ове књиге. Као јунак појављује се и несебична банка – прецизније, Банка алтруиста. Рећи ће Тибор Варади, својом тананом иронијом, како Банка алтруиста није постала апсолутни победник рата, већ само победник. Гроф Харнонкур 1916. године продаје 6.300 јутара земље испод цене, како би „ратни инвалиди и ратна сирочад лакше дошли до земље”. (Земљу намењену сиротињи, коју је купила за 1200 круна, Банка алтруиста пре-продавала је по 2800 круна.) Вероватно су и тада банке користиле крупне могућности ситних слова...

Али вратимо се на крају још једном Францу Фердинанду. Поштован као ловац, био је омиљен, каже нам то и Варади, у Ечки, и као човек. Ребека Вест пак, у својој најпознатијој књизи, пише да је Франц Фердинанд желео оно што се никоме у Аустроугарској није допадало: да као конститутивни елемент двојне монархије уведе и Словене! Да ли би то онда значило да је заправо жртвован? Или да се саможртвовао?

Као што не знамо шта је испред нас, можда то каже Варади, исто тако не знамо ни шта је иза нас.

Али знамо када је један народ нормалан. (Открива нам то један од јунака ове књиге.) „Ми смо Јевреји, само онда нормални људи, када међу нама има и будала – као што има будала Мађара, будала Срба и будала Немаца...” И да закључимо: чим приметимо да у нашем народу нема будала – то значи да наш народ баш и није нормалан!

Др Миливој С. НЕНИН
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
neninlok@yahoo.com

ПОД СЕНКАМА РАТА

Александар Д. Станковић, *Лов на лептире*, Књижевни атеље МЛД, Београд 2019

Нова, пета збирка прича Александра Д. Станковића, *Лов на лептире*, садржи двадесет једну причу. Два циклуса прича: „Лов на лептире” (десет прича) и „Кад се враћају сенке” (девет прича) ооквирује уводна прича „Сусрет” и завршна „Прича о једном дневнику”. Иако су приче настајале у распону од три деценије, у целину их повезује исти мотив: живот људи у граду за време немачке окупације и грађанског рата у току Другог светског рата.

Књига је компонована по једној хронолошкој линији: од почетка рата до ослобођења Београда 1944, период који обухвата први циклус, док информбировско и постинформбировско доба обухвата други циклус. То, међутим, није фактографска хроника, као публицистички жанр, већ фикционална проза, иако носи печат и личних утисака, доживљаја и сазнања о људским судбинама за време ауторовог послератног одрастања у београдској средини.

Време прича из првог циклуса је ратно, окупацијско, али у њима нису описане борбе између сукобљених страна ни акције отпора против